

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

NAVOIYNING “AYT” VA “DEYIN”RADIFLI G‘AZALLARI TARJIMASIDA BADIY SAN’ATLAR

Z.G.Azilova

*Nukus davlat pedagogika instituti O‘zbek
adabiyoti kafedراسi assistent o‘qituvchi*

***Annotatsiya:** maqolada Navoiy g‘azallari qoraqalpoqcha tarjimalarida badiiy san’atlarning qo‘llanilishi aslyat bilan qiyosiy holda o‘rganilgan.*

***Kalit so‘zlar:** g‘azal, badiiy san’at, tashbihi muqayyad, radd ul matla’, radif, qofiya, bayt.*

***Аннотация:** в статье изучается использование художественных приемов в каракалпакских переводах газелей Навои в сравнении с оригиналом.*

***Ключевые слова:** газель, художественное искусство, ташбихи мукайяд, рadd ул matла’, радиф, рифма, стих.*

***Annotation:** in the article, the use of artistic arts in karakalpak translations of Navoi’s ghazals is studied in a comparative manner with the original.*

***Key words:** ghazal, artistic art, tashbihi muqayyad, radd ul matla’, radif, rhyme, verse.*

Taniqli shoir va tarjimon S.Ibragimov Navoiy g‘azallarini qoraqalpoq tiliga tarjima qilib kelmoqda. “Qoraqalpaq adabiyoti” gazetasining 2020-yil №2 (110) sonida “Mángi bulaqlar” sahifasida Navoiyning 20 ruboiysi, 7 qit’asi, 3 g‘azali, 10 ta hikmatlari S.Ibragimov tarjimasida bosilib chiqqan. Shuningdek, mazkur gazetaning 2022-yil №1-2 (133-134)-sonida Navoiyning 10 ta g‘azali S.Ibragimov tarjimasida “G‘ázeller” nomi bilan nashr etildi. Bundan tahqari, S.Ibragimov va D.Aytmuratov tarjimalari 2020-yilda “G‘ázeller”nomi ostida kitob holida nashr qilingan.

S.Ibragimov tarjimasida Navoiy g‘azallaridagi badiiy san’atlarning saqlanishini o‘rganishda “Ayt” va “Deyin” radifli g‘azallari alohida e‘tiborimizni tortdi. Navoiyning “Ayt” radifli g‘azali matla’sida tashbihi muqayyad san’ati qatnashgan. “Ma’lumki, tashbih biror predmet yoki hodisaning xususiyatini shu xususiyati bor boshqa narsa yoki hodisa orqali tasvirlashga asoslanadi. Adabiyotshunoslikda tashbih san’ati mushabbah yoki o‘xshamish (tasvirda fikr qaratilayotgan (o‘xshatilayotgan) narsa yoki tushuncha), mushabbahun bih yoki o‘xshatilmish (tasvirda qiyoslanayotgan narsa yoki tushuncha), vajhi shabah yoki o‘xshatish sababi (nimaga ko‘ra o‘xshatishning yuzaga chiqqanligi) va odoti tashbih yoki o‘xshatish vositasi (o‘xshatilish belgisi) kabi to‘rt unsur asosiga qurilishi ta’kidlangan. Ushbu unsurlarning barchasi ishtirok etgan o‘xshatish tashbihi mufassal deb ataladi. Agar ulardan vajhi shabah tushirib qoldirilsa, bunday o‘xshatish tashbihi mujmal va agar odoti tashbih ham qatnashmasa, bunday o‘xshatish tashbihi muqayyad deb ataladi. Tashbihi muqayyad tashbihi mufassalga qaraganda o‘xshatish belgisining kuchliligi bilan ajralib turadi[6;416].

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

Ey nasimi subh, ahvolim diloromimg‘a ayt,

Zulfi sunbul, yuzi gul sarvi gulandomimg‘a ayt.

Tarjimada ham asliyatdagidek “**Zulpi súmbil, júzi gúl**” tashbihlari qo‘llanilib, tashbihi muqayyad san‘ati saqlangan:

Áy tañ samalı, halımdı dilaramıma ayt,

Zulpi súmbil, júzi gúl, sárwi gúlandamıma ayt.

Asliyatda:

Buki la‘li hasratidin qon yutarmen dam badam,

Bazmi aysh ichra labo-lab bodaoshomimga ayt.

Baytdagi la‘l qip-qizil lab, sevgilining labi [1;169]; labo-lab – 1. limma-lim, liq to‘la; 2. yetarli darajada; 3. kam-ko‘stsiz; barobar; silliq; bodaoshom–mayxo‘r” [4;51] degan ma‘nolarni bildiradi. Baytda o‘xshatish, mubolag‘a san‘ati qo‘llanilgan. Qirmiz rangli tovlanuvchi tosh ham la‘l deb nomlanadi. Demak, yor labi qip-qizil lab yoki qimmatbaho toshga o‘xshatiladi. Baytda tasvirlanishicha, oshiq yigit yorining qip-qizil labi hasratida dam badam qon yutadi, aysh-ishrat bazmida may quyilgan limmo-lim qadahlarini ichish bilan mashg‘ul mayxo‘r yorga buni aytish kerak. Tarjimada:

Sebep lalı hási retinen qan jutarman dembe-dem,

Áysh-bázimde áline gúlgın sharap tutqanıma ayt.

Tarjimada asliyatdagi ma‘no-mazmun saqlangan. Keyingi bayt asliyatda:

Kom talxu boda zahru ashk rangin bo‘lganin,

Lali shirin, lafzi rangin, sho‘xi xudkomimga ayt.

Kom – og‘iz, tanglay, maqsad, baxt [1; 123]; talx – yamon, achchiq [2;173]; sho‘x-o‘ynoqi chaqqon [2;556]; xudkom-faqat o‘z manfaatini ko‘zlovchi [2;424]. Tazod san‘atidan foydalanilgan: talx-shirin. Ro‘zg‘orim izdan chiqqanligini, shirin narsalar ham achchiq, boda zahar, ko‘z yoshi rangin bo‘lganin, labi shirin, lafzi turfa xil, o‘ynoqi, faqat o‘z manfaatini ko‘zlovchimga ayt, degan ma‘no anglashiladi. Tarjimada esa ifoda biroz siyqalashib qolgan. “Xudkomimga ayt” so‘zi “lábizi zaqqımıma ayt” deb tarjima qilingan. “Zaqqım-bir nárseden qayt bolıw, biyzar bolıw” degani.

Sharabım talq boldı, kózjasım záhár boldı –

Bunı barıp lábi shıyrın, lábizi zaqqımıma ayt.

Navoiyning “Deyin” radifli yetti baytli g‘azalida “deyin” so‘zi radifda 8 marta takrorlanib kelgan. Bundan tashqari, misralar ichida yana 12 bor takrorlanadi. Jami 20 marta deyin so‘zi takrorlangan. Radd ul-matla’ (matla’ni takrorlash) san‘atidan foydalanilgan: ya’ni birinchi misra g‘azalning so‘nggi misrasi sifatida yana bir bor

“O‘ZBEK TILSHUNOSLIGI VA ADABIYOTSHUNOSLIGI TARAQQIYOTI, XALQARO HAMKORLIK MASALALARI”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

takrorlanadi. Bu takrorlar g‘azal ohanggi, jaranggini, fikr ta’kidini kuchaytirib, oshiq his-hayajoni ifodasini yaqqol tasvirlagan.

Tarjimada esa “deyin” radifi misra oxirida “ekenin aytıw kerek pe” deb takrorlangan. U faqat radifdagina 8 marta qo‘lanilgan. Misra ichida “deyin” so‘zi birinchi baytda tushirilgan. Natijada, badiiy ifoda jozibasiga putur yetgan:

Qasın – káman, kóziń – qara ekenin aytıw kerek pe,
Hárbiriniń kónlime bále ekenin aytıw kerek pe?

Radd ul-matla san’ati ham g‘azal so‘nggida aynan qo‘llanilmagan:

Áy Nawayı, zalımnıń kózi-qasınıń táriyipin tuwar,
Ol yardıń qası káman, kózi qara ekenin aytıw kerek pe?

Baytlarning birinchi misralarida saj’ qo‘llanilib, ikkinchi misralar oldingi misralarga qofiyadosh bo‘lib kelgan. G‘azalda maqta’ning birinchi misrasidan tashqari barcha baytlarda ichki qofiya, radif mavjud. Buni quyidagi jadvalda ko‘rishingiz mumkin:

Asliyatda				Tarjimada		
Ba yti	Qofiyasi	Ichki radifi	Radif	Qofiyasi	Ichki radifi	Radifi
1	yosinmu, qarosinmu, balosinmu	deyin	deyin	káman, qara, bále	radif yo‘q	ekenin aytıw kerek pe
2	qahrinmu, zahrinmu, safosinmu	deyin	deyin	qáhárin, záhárin, aman	aytsam	ekenin aytıw kerek pe
3	dardinmu, nabardinmu, davosinmu	deyin	deyin	dártin, jábirin, dawa	aytsam	ekenin aytıw kerek pe
4	dominmu, kalominmu, adosinmu	deyin	deyin	dálilin, kálamin, bosatarın	aytsam	aytıw kerek pe
5	xolinmu, niholinmu, qabosinmu	deyin	deyin	qalıńdı, sárwi, shapandı	aytsam	aytıw kerek pe
6	ranjinmu, shikanjinmu, jafosinmu	deyin	deyin	biyráhim, miyrimsiz, jábriw-japasın	desem	aytıw kerek pe
7	yosinmu, qarosinmu,	deyin	deyin	káman, qara	radif yo‘q	ekenin aytıw kerek pe

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya

E’tibor qilinsa, Navoiy g‘azali qofiyalanishi betakror mahorat bo‘lib, o‘zgacha ohangdoshlik yuzaga kelgan. Mutafakkir ushbu asari bilan she’riyatimizda birinchi bo‘lib musalsal qofiyali g‘azal yaratgan. “Musalsal “zanjirli” ma’nosidagi bu so‘z barcha misralari qofiyalangan lirik she’rni ifodalaydi. Forsiy va turkiy adabiyotlarda barcha misralari qofiyalangan she’rlar kam bo‘lsa-da yaratilgan” [3;231].

Har baytning birinchi misrasidagi ikkita qofiya ikkinchi misradagi asosiy qofiyasi bilan uyg‘un holda g‘azalga ayri-ayri jilo bag‘ishlagan. Tarjimada nafaqat ichki qofiya, hatto asosiy qofiya ham, saj’ san’ati ham aks etmay qolgan. E’tirof etish kerakki, tarjimada aslyatdagi mazmun saqlangan, lekin g‘azal mezonlarida vazn, ohangdoshlik – qofiya mutanosibligi alohida ahamiyat kasb etadi. S.Husaynning fikricha, badiiy tarjima sohasida shunga erishmog‘imiz kerakki, har bir yozuvchi biron badiiy asarni tarjimaga olar ekan, unga xuddi original asar yozayotganday sevib kirishsin. Badiiy tarjima – badiiy sharaflilik ish bo‘lib, bilim va san’atkorlikni talab etadi. [5;68]

Kuzatilgan g‘azallari misolida aytish mumkinki, S.Ibragimov tarjimalarda imkon qadar aslyat ruhini berishga erishgan. G‘azal vaznini saqlash, ayrim so‘zlar mohiyatini anglatuvchi so‘zlarni topishda ba’zi chalkashliklar ham uchraydi. Aytish mumkinki, S.Ibragimovning A.Navoiy ijodiga bo‘lgan cheksiz ehtiromi, tarjima qilishga bo‘lgan jur’at va ishtiyoqi natijasida kitobxonlar Navoiy g‘azallarini qoraqalpoq tilida o‘qish va uqib olishga musharraf bo‘lmoqdalar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. II том.–Т.:Фан нашриёти,1983. – Б. 644.
2. Алишер Навоий асарлари тилининг изоҳли луғати. III том. –Т.:Фан нашриёти,1984.– Б. 624
3. Ҳожиаҳмедов А. Мумтоз бадиият малоҳати. – Т.: Шарқ нашриёт-матбаа концерни бош таҳририяти,1999.
4. Ҳасанов Б. Навоий асарлари учун қисқача луғат, – Т.: Фан нашриёти, 1993.
5. Саломов Ғ. Тил ва таржима. – Т.: Фан нашриёти, 1966.
6. Sirojiddinov Sh. va boshq. Navoiyshunoslik. –Toshkent: “Tamaddun”, 2018. - 520 b.